

אגעדאנק

על פרשת השבוע

פרשת משפטים תשע"ח

כל הזכויות שמורות למו"ל. אין לקרוא בזמן התפילה וקריאה.

בס"ד, בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות לדוא"ל: g.agedank@gmail.com

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א)

בס' דברים ערבים בפי משפטים את י"ח כתב וז"ל: הרב הקדוש המגיד ממעזריטש ז"ע ביקש מרבו הבעש"ט הקדוש ז"ל שיאמר לו פירוש הזוהר הקדוש על ואלה המשפטים דא הוא רזא דגלגולא, פעם אחת אמר לו הבעש"ט שישע ליער אחד ויראה שם אילן אחד ומעיין תחתיו, ויתעכל שמה עד שיש אבר לביתו, ונסע שמה, וראה איש אחד בא עם סוס מזויזין, והוא היה עיף ויגע, ואכל ושתה ונסע לדרכו, ושכח שם ארנקי שלו עם המעות, אחר כך בא שמה עוד איש אחד, והניח עצמו לפוש, והוא מצא את הארנקי עם המעות, ולקחו והלך לדרכו, אחר כך בא שמה עוד איש אחד עני ונכה רוח, והוא עיף ויגע, ואכל שמה פתו אשר היה לו, ושתה מן המעיין, והניח עצמו לפוש ולישן, אז בא בחזרה האיש הראשון, ושאלו שאל מאיש העני היכן הוא הארנקי עם המעות אשר שכחתי כאן, והוא באמת לא ידע מאומה, ולא הבין מה שזוה מדבר אליו, בקיצור, כי זה הראשון הכה את העני מכות רצח ופצעו, בטענה שיחזיר לו מעותיו, וכאשר הגיע שם נסע הרב הקדוש המגיד ז"ע לביתו, וסיפר לרבו הבעש"ט את אשר ראה, ואמר לו הבעש"ט ז"ע, כי האיש הראשון הזה, היה חייב בגלגול הראשון לאיש השני, כסך המסוים הזה שהיה עכשיו בהארנקי, ולא היה משלם לו, וזוהו לא לזין פני זה האיש השלישי, שהיה אז הרב והדיין בגלגול הראשון, ופסק דינו ופטרו מבלי שום חקירה ודרישה, לכן עתה על פי הגלגול שילם הראשון להשני את חובו, והדיין קיבל נפשו, וזהו שאמר הזוה"ק על ואלה המשפטים דא רזא דגלגולא, עכ"ל.

ובס' מעשה אורג במשנה דפאה פרק ח' משנה ט', וכן דיין שדך דין אמת לאמתו, עליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו' (ירמיה י"ז) כתב שם וז"ל ענין לאמתו הוא כי כמה פעמים יצא משפט מעוקל מדיני [התורה], כמו שאירע לאחד שהפקיד הון רב אצל אחד והלך לדרכו, וכשבא כבר מת הנפקד, ותבע מיורשו, וטענו לא פקדנו אבא על זה, ופסקו לכהן שבועה ונפטרו, וכל העולם שם וידעו שזה איש נאמן וחסיד וראש שמים, וזה לא היה אמיד בזה, ושאלו למון הריב"ש טוב על זה, האיך יצא משפט מעוקל מדיני התורה וכתבי (תהלים פ"ב) אלקים נצב בעדת אל, והשיב שזוהו בהשגחת המשגיח, שבגלגול העבר היה זה חייב לזה ולא פרע לו, וכעת החזיר לו לתקן נשמתו, והיה בהשגחה, לא החסיר ולא העדיף, וזהו דין אמת לאמתו, אף שנראה לך שהוא משפט מעוקל, תדון הדין לאמתו, ולא תחזור אחר הפשרות, וכיצא בזה בענינים אלו, והמשכיל יבין לאישורו, עכ"ל.

בספר "עבודת הגרשוני" מסופר שפעם בא איזה איש עשיר לעיר בארדיטשוב, והביא עמו כמות גדולה של חביות דבש בשביל למכרם, ולא הצליח בשום אופן למכור שם מהחביות. כיוון שכך ביקש מרעהו עשיר אחר שרג שם בבארדיטשוב שירוצה להשאיר אצלו את החביות להזדמנות אחרת ויהיו אצלו כפקדון. והעשיר השני אכן הסכים.

העשיר הסחור נסע לביתו ושקע בעסקיו האחרים ונשכח ממנו ענין החביות שמונחות בבארדיטשוב. אחרי כמה וכמה שנים נזכר מהחביות, והחליט שהגיע הזמן לנסות למכרם שוב. כשהגיע לעיר נודע לו שהעשיר ההוא וגם אשתו כבר נסתלקו לבית עולמם, נגש אל היתומים ואמר להם שהחביות הם שלו. אמרו לו היתומים: אכן מצאנו הרבה חביות בעיזובן אבינו אבל מי אומר שהם שלך? תבע אותם לדון תורה אצל הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב שהיה רב העיר. הרה"ק מבארדיטשוב הכירו כאיש דובר אמת אבל מאידך גיסא ההלכה במקרה זה הוא שאינו יכול להוציא את החביות מתחת ידי היתומים ולא ידע להשיב עצה בנפשו מה יעשה במקרה זה. ונעמד להתפלל בבכיות שהקב"ה יורוהו מה לעשות שניכרין דברי אמת שהם של העשיר, ולא רצה שיהיה לו עול. ושמע ה' תפילתו ונתגלה אליהו העשיר שנפטר ואמר לו: תנוח דעתך ותפסקו כפי די תורה ואל יצר לך כיוון שאבי של העשיר שהפקיד אצלי החביות עשה מסחר עם אבי ונשארו אצלו כסו כפי בדיקת חכמי התורה לא פחות ולא יותר, ומשפטי ה' אמת, לכן תפסקו ההלכה כמו שהיא. כי המשפט לאלקים הוא.

בספר "יחי ראובן" מביא בהקשר למאמר הנ"ל עובדא שהיה אצל "חזון איש", הגיע אליו פעם בחור חסיד ושאלה בפיו: הוא מצא שילינג - מטבע קטן בשווי חמישים פרוטות, ושאלתו האם זהו באו שמוא יחמיר בזה חוקי שיש אולי לחשוש שהמאבד לא התייאש עדיין כי יתכן שלא משמש בכיסו ולא ראה שטאבד לו, והרי זה יאוש שלא מדעת.

החזון איש פסק שמוותר לו לקחת את המטבעותאין שום מקום להחמיר בזה, משום שזה נכנס לגדר שכך רצה הקב"ה - שהספק שלו יהיה אצלך. אמר החזון לחזון איש כי בעצם הם אלו דברי הבעש"ט הנ"ל. נענה החזון איש לעומתו ואמר: אסביר לכם מה אמר הבעש"ט, אתה הרי טוען שיתכן והבעלים לא בדקו בכיסים ולא התייאשו, אם כך, איך יכול להיות שהדין הוא שהמוצא מעות מפורות הרי אלו של?

התשובה היא - המשחק החזון איש - שגם אם באמת הוא לא משמש בכיסו, כך היה צריך להיות! הקב"ה רוצה שדווקא אותו אדם יחזיר לך כסף ולא שתקבלו מן ההפקר. הלא אם המאבד ימשמש בכיסו ויתייאש יוצא שאתה לוקח מן ההפקר וההוא לא מחזיר לך שום דבר. - מה עשה הקב"ה? מטובב שאותו אדם לא ימשמש בכיסו ולא יתייאש, וכך יוצא שאתה לוקח ממנו והוא מחזיר לך, וזה סדר הגלגולים!

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי תקנה עבד עברי (כא, א-ב) מפני מה פרשת משפטים פותחת בענין העבד העברי, הגנב שאין לו מה לשלם ונמכר לעבד? הלא ישנם עניינים שהם לכאורה תדירים יותר - לזוהו, האלוהא, גמ"ח שבו אדם פורח וכדומה. התירוץ הוא: אם לאדם יש שני בנים: האחד - פייער, ירא שמים, והשני, נעבאך, ירד מן הדרך, נהיה גנב. היכן מונח הראש של הגנב? בן הגנב. הוא לא חלל מונח. איך מוצאים אותו? חזון איש, ואם יהודי נהיה גנב - הדאגה הראשונה שלו יתברך היא: מה עושים עם בני, הגנב? איך מצילים אותו מדרת שחת?

הגישה אדוניה אל האלהים והגישה אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניה את אנו במרצע ועבדו לעלם (כא, 1) כתב רש"י, "ומה ראה און להרצע מל שאר אברים שבגוף, אמר ו' יוחן בן זכאי און זאת ששמעתי על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע". יש להבין, שמחמת זה הטעם היה ראוי יותר שמדי ירצע באזנו כעונש על הגניבה, ומדוע רוצעים את האזון על דבר הגניבה רק אחרי שאינו רוצה לצאת?

ויש לתרץ, שכיוון שצריך להשיג את הכסף כדי לשלם את הגניבה, ולצורך כך הרי נמכר, לא רצתה התורה להענישו פעמיים. אמנם, כעת שאומר שאינו רוצה לצאת, מתברר שכל המכירה כלל לא נחשבה לו כעונש, על כן, דוקא כעת רוצעים את אנו כעונש על הגניבה.

(לקט אמרים למהר"ל דיסקין)
אם המצא תמצא בידו הגנבה (כב, ג)
הרבי ר' בונם ז"ל אמר: בג' דברים בעבודת השם צריך ללמוד מגנב, א. גנב אינו עצל ובלילה וקור וגשם הולך לגנוב, ב. אם לא עלתה בידו בפעם הראשון לא יניח עד שיעשה הגניבה, ג. אף לגניבה קטנה לא ימנע את עצמו, כן בעבודה לא יתעצל ולא ייעף ואף למצוה קלה יזהר כגדולה:

ובספר עשר אורות [מערכה א אות כ] איתא בשם הרב הקדוש המגיד ממעזריטש ז"ל ג' דברים צריך ללמוד מתינוק, א. שהוא תמיד שמוח, ב. שאינו יושב בטל, ג. שבוכה על כל דבר שמבקש, ומגנב צריך ללמוד ז' דברים, א. עבודתו בלילה, ב. אם לא השיג מבוקשו בלילה אחת יגמור בלילה שניה, ג. אהבה של הגנבים זה לזה, ד. מוסר נפשו גם על עבור דבר קטן להשיגו, ה. כל עבודתו אינו נחשב בעיניו כי בבוקר מוכר זה ששווה הרבה בעד פחות שבמטבעות, ו. מקבל כל מיני עניינים והוא באחד שאינו יודע, ז. אומנותו יפה לו לא יחליפנו בשום דבר:

והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (כב, כו)
ידוע שכשאדם עושה עבירה, באה מידת הדין ותובעת להיפרע ממנו ואילו מידת הרחמים מבקשת לאריך אף, והקב"ה רוב רחמיו מגביר את מידת הרחמים שכן חנון ורחום הוא. אמנם, כשאדם מצטרף את חבירו, באה מידת הרחמים של הנדרף ומבקשת אף היא להיפרע מהנדרף, כאן עומדים שני המידות לחובת הרודף. וזה אומר הפסוק: והיה כי יצעק אלי, ושמעתי - שזוהו נפרעין מיד מהנדרף, והטעם לזה: כי חנון אני.

(הגר"א)
לכלב תשליכון אותו (כב, ל)
צריך טעם למה כתיב תשליכון ולא תשליכו? וי"ל שבו לרמז מ"ש בשילהי שבת "אורח ארעא למישידי אומצא לכלבא (דרך העולם להשליך הבשר לכלב) וה"מ דבדברא אבל במתא לא, דאתי למסרך בתרי". (אבל זה נכון לעשות רק במבדק, ולא בעיר, כי הכלב יסרך אחריו) ותנן בב"ב כ"ה א' "מרחיקין את הנבילות מן העיר נ' אמה", ולזה כתיב תשליכון דהיינו תשליכו לו את הנבלה ברחוק נ' אמה מן העיר דלא לית למסרך בתרי". (טעמא דקרא)
מדבר שקר תרחק (כג, ז)

ובחז"ל, שישנם מקרים מסויימים שהותר לשנות, כגון מפני השלום או כדאיא בגמ' (ב"מ כג, ב) שבג' דברים משקרים אף ת"ח. עוד דוגמא לדבר סיפר הגר"ח קנייבסקי: אבא זצ"ל סיפר לי שבזמן המלחמה למי שלא היה דרוך היה זה סכנת נפשות והיו יורים בו פעם אחת הלכו שני בחורים לאחד היה דרוך ולשני לא, ולפתע ראו חייל. אמר זה שהיה לו דרוך לחבירו שיעמוד ואילו הוא ירוץ. כשרץ החל הגוי לרדוף אחריו עד שתפסו וביקשו דרוך, והלה הראה שיש לו. כשנשאל מדוע רץ? השיב כי הוא חולה מעיים והרופא ציווהו לרוץ בכל יום כשתעיים. שאלו הגוי: הרי ראית שרודף אני אחריו ומדוע לא עצרת? והשיבו: חשתי שגם אתה חולה מעיים...

ששת ימים תעשה מועדך ובוים השביעי תשתב... ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו וגו' (כג, יג) יתכן עפ"י מה דאמר רז"ל (שבת קי"ח, ב) "כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלים לו", וזה שאמר: ששת ימים תעשה מועדך ובוים השביעי תשתב כו' ובכ"ז אל תסמוך ע"ז להקל במצות התורה, רק בכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים ל"ת. וזה ע"ד צחות.

ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע: (כד, ז). כאן לא כתיב יחידו, ובפרשת יתרו כתיב ויענו כל העם יחידו ויאמרו וגו', ועוד, ששם כתוב "נעשה" ולא כתיב "ונשמע", וביאורו, דאי אפשר לכל אחד מישראל לקיים כל התרי"ג מצוות כי יש הרבה השייכים רק לכהן וכדומה, אך יש שני דרכים, א. שכל ישראל ערבים זה לזה וכשיש אחדות הוי כאילו כל אחד ואחד קיים כל מצוות של חבירו, ב. על ידי לימוד תורה דכל העוסק בעולה כאלו הקרוב [מנחות ק"ג]. "ונשמע" היינו לימוד תורה, וביטור דלא כתיב ונשמע על כן כתיב "יחידו" כי יחידו יהיו יכולים לקיים כל התורה, וכאן כתיב "ונשמע" דהיינו לימוד תורה, לא כתיב יחידו דעל ידי לימוד ממילא כל אחד יכול לקיים התורה. (פרדס יוסף)

מאוצרות המגידים

לא תטה משפט אבינך בריבו (כ"ג, ו)
ובמכילתא (משפטים כ'): "רשע וכשר עומדין לפינך בדין, שלא תאמר: הואיל ורשע הוא - אטה עליו את הדין, תלמוד לומר: לא תטה משפט אבינך בריבו, אבינו הוא במצוות".
וצ"ע, מה היתה הסלקא דעתה להטות דין הרשע? ולמשל אם בא ראובן הרשע, ואומר שמשעון הצדיק לא השיב לו את ההלוואה שהלוה לו, כלום יש סברא לומר שנטה את דינו של ראובן בגלל שהוא מחלל שבת או לובש כלאים? אם הצדק עמו - מדוע שנחייבו?
וע"כ צ"ל, שאין מדובר כאן בדין שהוא מבורר ופשוט - אלא במקום ספק, ושם היתה ס"ד שבכלל שיקול הדעת נכנס גם את הנטיה להרשע על זה שהיא רשע, ולומר שכנראה האמת היא עם הצדיק.

דנה למשל יש דין ש"אחרי רבים להטות", ומדוע? - מפני שהסברא נוטה יותר לילך אחר הרוב. וא"כ י"ל גם ברשע צדיק כעין זה, שיש לנו להוסיף שיקול הדעת את הסברא שמתמא הצדיק לא משקר, ועפ"י נטה את הדין מתוך סברא שכלית.

ונתאר לעצמנו למשל, שאדם כשר וצדיק כמו הגר"ח מברסקי זצ"ל, שכל ימיו עמל ויגע על דקות קיום ההלכה, וגם בדיני ממונות היה מדקדק בתכלית - בא לדין תורה עם ראש המשכילים שבעיר בריסק... ר"ח אומר: הלויתיה לך כסף ולא פרעתני, והמשכיל אומר: פרעתני. ועתה נחשוב נא: הרי ידוע כמה שפל רוח היה הגר"ח זצ"ל, וכמה היה ביתו וממונו הפקך לכל דורש, ואיך כל החולים והמצורעים מצאו שם את מנוחתם. וגם נוסף ונעשה ק"ו, שאם על הבנת התורה מסר הוא את נפשו והשליך אחרי גיוו את כל העו"ז - בודאי לא ישרק ויגנוב בשביל כמה פרוטות...

כי כאשר לא יקר כבוד בעיניו, ישפיל עצמו עד לעפר להיות כבהמה וחיותו יער. ואדרבה, נאה ויאה לו גבהות הלב מבחינת יקר ערך עצמו, וכמו שמצינו במלך יהושפט 'ויגבה לבו בדרכי ה'...' **הלצה מפוכחת של הגאון מטשעבין**
האחד הביטויים המופלאים לכוחה של ה'גדלות' וה'נכבדות' ולתוצאות שהיא מחוללת, שמע הרה"ג רבי י. פרידמן רבי מן ביתו של הגאון מטשעבין. סיפור המעשה נשמע כהלצה אלמלא התוצאות שהביא עמו.

תלמיד של הגאון החמיץ רוחנית, וביקש להתגייס לצבא. היה יותר מחושש שהצבא יהרוס כליל את הדתות. הגאון מטשעבין נשא באחריות, אבל הבין שדברי מוסר זיזיקו יותר משיועילו. לבסוף לאחר כשחשבה רבה, זימן אותו אליו וזמר לו בזה הלשון:

"הקשב נא אברמלה בני! הקשב היטב! אין אתה סתם כך אברמלה... כמה אברמלך איכא בידוע... וכך אתה לבית המלוכה של זידטשוב... נכד מלוכה - משמע נסיך, זוהי זכות וגם חובה... בישועות ישנה הקפדה. בהשרית של ימי שיש נהגו אצל רבי הירש, שר בית הווהר, לא לומר תחנון... עליך, כנסו לבית המלוכה, לשימוש באוהה על המסורת המלכותית... רומה לומר הבחור התרגש מאד מייעודו המלכותי, וקיבל על עצמו על אתר באלה ובשבעה.

לאחר שבוע של הפקרות רוחנית כללית - הגיע הרגע המלכותי. בהגיע יום שיש נזכר בייעודו המלכותי, והחליט כי יעבור עליו מה! הוא, תחנון לא יאמר!

אלא שבעל אחר, חש בגיחוק... כיון שאינו מתפלל כלל - אין כאן ביטול תחנון... הוא נאלץ איפוא להתפלל בימי שיש כדי להקפיד לא לומר לאחר מכן תחנון.

אלא שתוך כדי כך חש בעליבות נוספת... והרי כל השבוע אינו אומר תחנון, ובמה איפוא תתבטא הנסיכות...!

הוא איפוא אצטו את עצמו להתפלל כל השבוע, כדי לומר אחר התפילה תחנון (והרי אין טעם לומר תחנון מיד אחר רכיסת הנעלים...!) כדי להבליט את נסיכותו אי אמירה של ימי שיש... "כל השבוע", הוא מספר היום, "לחמתי למען מנין, השכמתי קום... התבוזתי... התפלתי בדבוקות...".

כדי שאמירת התחנון בימי שיש יתקבל צורה מלכותית... ומה שלוחם על השבוע על תפילה במניין - היא עצמה ללעג אקלם אם יישלש יושלש ויודל באיסוריו תורה... החייל, כיום אברך נכבד, ממרביצי התורה במקדש מלך, צוחק עד עצם היום הזה צחוק מאושר, כשהוא נזכר בהלצה המפוכחת של הגאון מטשעבין:

"הייתי רחוק מלהיות חלמאי... אבל הגאון השכיל להוביל אותי בהומור הדק והאופייני שלו, אל הרוב העמוק ביותר בנפש החיה: שלי: ה'נכבדות' העצמית.

עבד או אדון

נחזור לפרשתנו. לא פלא, איפוא שהגיעו רבותינו למסקנה, כשסיכמו בקצרה את דינו של עבד בערית: "כל הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו" (קידושין כ ע"א). כלל האומר כולו 'נכבדות'.

משמעות דבריהם היא, שלא זו בלבד שהאדם העבד משתווים אלול של האדון, גם אם אלו משופרים ביותר כדרשת חז"ל עה"פ כי טוב לו עמך" (דברים טו, טז) - "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ויש והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי תבן" (קידושין, שם), אלא שיתר על כך, פעמים שתנאי העבד עדיפים על אלו של אדונו, עד שלעומד מן הצד יראה שהעבד הוא האדון בעדו.

וכל כך למה? ביארו התוספות (שם) בשם הירושלמי: לפעמים יכול לקרות שאין לאדון אלא כר אחד בלבד, ומעתה תתעורר בעיה מי יזכה לשכב על כר יחיד זה? - אם האדון ישכב על הכר, נמצא מבטל את הציווי שכתוב בתורה "כי טוב לו עמך", שהרי תנאי העבד גרועים משלו. ואם תאמר, שיתנו את הכר, ואלו זה ואלו זה מידת סדום! נמצא שבמקרה כזה

האפשרות היחידה שעליה ממליצה התורה היא שהאדון ישכב ללא כר, ואילו העבד יתרווח בזה על הכר היחיד. אם כן, אין כל הגזמה במה שקבעו חז"ל ש"הקונה עבד עברי כאילו קנה אדון לעצמו!"

לאור זכות זו ובמצאות חיים שכו, סביר להניח שיהיו כאלו עבדים, שבעומדם על סף הציאה "לחיים האזרחיים" ישקלו בקור רוח את אשר לפניהם, ויחליטו כי בעיניהם עדיף להישאר במצב העבדות. לא היינו מופתעים אילו היו כאלו שסברו שמוטב לעבוד תחת פיקודו של האדון הדואג

לכל מחסור, מאשר לצאת לשוק החיים הפרוע ולהתמודד בצורה עצמאית עם עתיד שלא ידוע מלכת האופן בחובו.

התורה צפתה אפשרות זאת מראש, והיא גם לא שללה זאת בצורה מוחלטת, למרות שהבחירה בעבדות היא למורת רוחה. את גישתה השלילית של התורה לבחירה זו מבטאת התורה בצוואת לרצוע את אדונו של העבד הבחור בכך: "והגישו אדוני... אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוני את אדונו במרצע ועבדו ועולם" (כא, ו).

מה בין רציעה למזוזה?
אלא שאנו תמהים, מדוע כה שלילי יחס התורה למי שמרצונו בוחר במצב של עבדות? מה פשעו ומה חטאו של מי שהעדיף את העבדות, שכאמור הינה כקניין אדון, על פני עצמאות רצופת בעיות? ומה משמעות הרציעה ליד הדלת והמזוזה, שבה מתנה התורה את האפשרות להישאר במצב זה של עבדות?

לדעת הרשב"ם (שם) רציעת האדון היא סמל לעבדות. מי שאינו מצויד בגדלות פנימית (בבחינת 'ויגבה לבו בדרכי ה') איננו למעמדו של העם הנבחר, עם סגולה, ושחירותו אינה יקרה בעיניו ומוכן להמשיך במעמדו כעבד - ראו ששפילוהו ויבליטו את עבדותו. רציעה זו אמורה להיות ביטוי חינוכי למעוררות הפנימית של האדם, שהעדיף תנאים כלכליים על פני חירות. כי במצב של עבדות יש בו כפיה מסוימת. שאם ירצה העבד לחזור בו באמצע הזמן ולהיות בן חורין לא יוכל, ומכך אין רוח התורה נוחה.

ובדבר העובדה שצריכה הרציעה להתבצע דווקא בארון וליד הדלת והמזוזה, רש"י מצטט את דברי "המכילתא" הגורסת:

"אמר רבן יוחנן בן זכאי: און ששמעה על הר סיני 'כי לי בני ישראל עבדים', והלך וקנה אדון לעצמו - תירצע... רבי שמשון היה דורש מקרא זה כמין חומר: מה נשתנו דלת ומזוזה מכל הכלים שבתיה? אמר הקב"ה: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים, כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות? אמר רבי: כי לי בני ישראל עבדים" ואלו "עבדים לעבדים", והלך זה וקנה אדון לעצמו יירצע בפניהם."

מסביר נפילת בעל "מראש צורים": הדלת והמזוזה היו הסימנים המובהקים של הציאה ממצרים. הדם שניתן עליהם בליל הסדר הראשון שנערך על אדמת מצרים, בישר את הציאה הקרובה משעבוד מצרים לחירות עולם. הנה מעשהו של עבד זה מהווה כעין התעלמות מהמשמעות של יציאת מצרים.

אמנם אותו עבד מנמק את סירובו להשתחרר מעבדותו בנימוק ש"אהבתי את אדוני ואת אשתי (הנכענית) ואת בני העבדים", אבל אם זהו הנימוק, אין לך עבדות שפלה מזו. אם המשפחה הכנענית מוצאת מקום בתודעתנו - בלטים בו הסממנים המכוערים של העבדות הפנימית. כל בן חורין יודע לייקר את חירותו, ולמרות שזו אינה מרשה לו לבוסס בבוץ, הוא לא יוותר עליה בשום פנים. אם נטיות נפש מגושמות כל כך מהות גורם של ממש אצל יהודי, בלבו פנימה הוא כבר עבד נרצע לתאוותיו, ורציעת האדון אינה אלא מעשה חינוכי, המבליט את המתרחש במעמקי נפשו.

עפ"י עקרון זה נוכל להבין מדוע מיד לאחר מתן תורה, הפרשה הראשונה שנאמרה לעם ישראל היא פרשת "מטות" וזו פותחת בדיני העבד האמה העבריים. מסביר "הבית ישראל" שסיבת הדבר שצריכה על עיקרון המחויבות להיות משועבדים כליל לעבדותו של מקום. ביציאת מצרים נקבע הכלל הגדול (ויקרא כה, נה) 'כי לי בני ישראל עבדים', ואלו לאדם משראל להמיר עבדות רצויה זו, בהשתעבדות לבשר ודם או לקניינים חומריים כלשהם - "עבדי הם - ולא עבדים לעבדים" (רש"י שמות כא, ו).

תעוזה יהודית

בימי השואה הנוראה, בה עלה הכורת על עמנו, ניסו אותם חיות - אשר השחיתו דמות אנוש, להשמיד להרוג ולאבד את היהודי - בגופו ויותר מכך את נפשו הרוממה. באותם ימים, התפורו להם סיפורי המופת העצומים אשר הם לקח לכל הבאים אחריהם. סיפורי גבורה של אלו אשר רוחם גברה על אותו דרקון רצחני ושפל, ובזכותם הוקם הדור הבא. דור, אשר יש בו הרצון האמיתי להמשיך ולעלות בהר ה', תוך דבקות במשימה.

ומעשה ביהודי חסיד אמיתי, ר' לייבל קוטנר, חסיד מכבסונה של פולין החסידי, אשר היה באחד הצריפים במחנה העבודה, בו עבדו תחת צו הנוגשים על ייצור של ציוד וכלי תחמושת. שתים עשרה שעות של שמירת, עדיין לא הגיעו לקיצו. והנה, שבתה המכונה! ודממה השתררה במקום.

הנאצי הממונה י"ש, מיד שת ליבו לתקלה. הוא התכעס מאוד. התבונן בכל העובדים, תר בעיניו אחר קרבן צפוי. אחר התקרב אל ר' לייבל ובקול נחרץ דרש ממנו לתקן מכונה זו.

היהודי החסיד אשר לא ידע מאום בהלכות מכוונות, הביע תדהמתו: איך יידע לתקן מכונה עדינה זו על חלקיה??

ואותו רשע, באכזריות ידועה לשימצה, אמר: 'די ביסט א יודע?' (אתה יהודי?) קאנסט טו! (אתה יודע ויכול!).

כלם עצרו נשימתם. איך הוא יודע?!

ניכר. עד שלבסוף נשמע מחדש קול שקשוק המכונה. כשנכנס אותו קלגס והתבונן במכונה הפועלת, אפילו הוא לא האמין. הרי לדרוש מן היהודים את מה שאי אפשר - דרשו. אבל שהם באמת יצליחו לעשות זאת? וזיה ר' לייבל את מבט ההפתעה בעיניו התקרב בנחישות ודרש תשלום.

הנאצי, כל כך מופתע מהתעוזה הבתלי צפיה, רק שאל בתנועת יד סיבובית: מה? דרש ר' לייבל סיגורית! איך גיב אותו רשע? נבהלו כולם. ובמכוונת של מי שפשוט לא ציפה למה שקורה, כיצם הנאצי ידו לכיסו והוציא את ה"תשלום" הנדרש.

אך נכנס אותו אכזר מן הצריף, הסב ר' לייבל את פניו לכפי כל החולקים עמו שמרת העבודה הארוכה הזו, ואמר להם כשהוא מנופף בסיגורית: די ביסט א יודע? קאנסט טו!

כשרצונו לרמוז: יהודים אנו, ויכולים אנו להם! אסור להשיח קומה. עלינו לשמור על שלהבתנו הבעורת! גם במקום בו בווער כבשן הפשע!

(בנועם שיש)

וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (כא, ז)

הרעיון המוסרי הנפלא אשר חבוי בפסוק זה מהווה עובדנו מורה דרך לתפקידנו בעולם בתקופה זו, בה רב החושך על האור, ומתי מעט בלבד מבין כל באי עולם, דבקים בבוראם:

"וכי ימכר איש את בתו" - הקב"ה נתן לישראל את בתו, הלא היא התורה הקדושה, אולם למרות נתניה זו הוא עדיין מתקשה להפריד ממנה כפי שאומר המדרש (שמות רבה לג, א) "כי לקח טוב נתתי לכם תורתנו אל תעובדו" - משל למה הדבר דומה?

"למלך שהייתה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, בקש לילך לו לארצו ולטול לאשתו. אמר לו: בתי שנתתי לך - יחידתה היא... לפרוש ממנה - איני יכול, לומר לך 'אל תטלה' - איני יכול, לפרוש ממנה, עשו לי, אפוא, קיטון קטן, כדי שאוכל לדור אתכם - 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'."

כך הקב"ה אומר להם, לישראל: נתתי לכם את בתי היחידה, את התורה הקדושה, אך איני יכול לפרוש ממנה, עשו לי, אפוא, קיטון קטן, כדי שאוכל לדור אתכם - 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'."

אבל לא כל ישראל מצליחים להבין עד כמה המתנה שבידים מיוחדת היא. הם מניחים אותה בארון קודש ומוציאים אותה רק לקראת התורה, משל היו אומרים לה: צאי, אמרי מה שיש לך לומר - ולכי חזרה למקומך...

לפיכך, בא הקב"ה מזהיר: "לא תצא כצאת העבדים" - אנא מכם. נהגו בה מנהג של כבוד, ולא כעבד בזוי!

התנהגות מכובדת כלפי התורה הקדושה אינה מתבטאת רק בסממנים חיצוניים, כי אם בחשיבות שאותה מעניק האדם לדבריה של התורה, ובאופן שבו הוא מקבל את דבריה, גם אם הדבר כוך מצדו במאמצים מרובים.

כדוגמת אותן שתי אחיות אשר נולדו בבית אחד - אך מולן שונה היה. לאחת היה בעל עשיר שהצליח מאד בעסקיו, וחי חיי עושר ורוחה, כשהוא דואג להלביש את אשתו במיטת הבגדים ולקשטה בתכשיטים יקרי ערך - אך מתייחס אליה בולוול רב, מבלי לשמוע ולהאזין לעצותיה.

ואלו לשניה היה בעל שלא הצליח לפרנס את בני הבית, ודחוקה היתה עד מאוד, אך לעומת זאת היה נותן כבוד רב לרעייתו, שומע בתשומת לב את דבריה, ומתיעץ אתה מתוך הערכת אמת לשקול דעתה.

באחד הימים הגיעה האחות העניה לבקר את אחותה העשירה. "הוי אחותי", נצצו עיניה, "כמה טוב לך! בית מפואר יש לך! טבעות יקרות את עונדת על אצבעותיך! את לבושה היטב!...".

"אל תקנאי בני", קטעה אותה אחותה, "אמנם הכל נוצץ, אך אני - איני שוה מאומה. איש אינו מקשיב לי, בעלי אינו מתייעץ אתי, אין מקום להשוות בין החיים העלובים שלי, לחיך שלך!".

הנה כי כן, יכול האדם להניח את ספר התורה בארון קודש מחופה ביהלומים - ובכל זאת לא לשמוע לדעתה של התורה כלל, ולהתייחס אליה ביחס מבזה ומשפיל של עבדים.

באה, אפוא, התורה ומוהירה אותנו: "לא תצא כצאת העבדים", שימו את דעת התורה בראש מעיניכם, ותנו לה לכוון אתכם בכל אשר תפנו - אלו הם החיים המתוקנים שאותם מבקש הקב"ה שתחיו!

לעתים נדמה, שחיים מתוקנים מעין אלו הם חלום באספמאי... רוב רובו של העם היהודי רחוק משמירת המצוות, ודעת התורה אינה זוכה כלל להתייחסות, אולם למרות המצב הקודר, לכאורה, מחובתנו לדעת כי אין מקום ליאוש כלל!

הרב פרידמן מרכסים ספר בהקשר לכך, כי הוא הזדמן לנסיעה לארצות הברית דרך אירופה בשנים עברו, כאשר כרטיסי הטיסה היו בעלי ספח המיועד לתיאור בדי הפקיד.

הוא מצא את עצמו עומד מאחורי רבי יעקב גלינסקי זצ"ל, והנה הוא רואה, שהפקיד מעיף מבט אל הכרטיס וכשומט חמור סבר בעיניו הוא אור לו: "איך יכול לנסוע, חסרה כאן חתימה...".

רבי יעקב לא הבין אנגלית, אבל את הבעיה הבין גם הבין. הוא הסתובב אל הרב פרידמן ואמר לו: "הגיד לו, שאם ה' רוצה - אני אהיה שם...".

הרב פרידמן לא אמר דבר, בחשש מה הוא התקרב והגיש את הכרטיס שלו לפקיד, ובאנחת רוחה ראה שהפקיד מאשר לו את הכניסה.

"התפללתי ערבות במנין שהתארגן במקום" - ממשך הרב פרידמן בספורו - "ולאחר מכן עליתי למטוס, כשלתודמתי אני מגלה את רבי יעקב ישוב שם...".

כשראה אותי אמר: 'נו, אמרתי לך שאם ה' ירצה אני אהיה כאן? אתה רואה שאסור להתיאש? שב כאן, ואספר לך מנין שאבתי את האמונה הזו' -

למדתי בביאליסטוק - פתח ואמר - לאחר הסכם ריבנטרופ-מולוטוב נשארה ליטא חופשית, אך עד מהרה כבשו הרוסים את המקום והחלו להתנכל לבני הישיבות, ולא חלף זמן רב עד שכולנו העלינו לרכבת בדרך לסיביר.

נעטנו במשך עשרה ימים או יותר כבהמות... הרוסים לא הרשו לצאת מן הקרון אפילו לצרכים הבסיסיים ביותר, והסבל היה בלתי תואר. ואז עצרה הרכבת בסיביר, והבנו כי יכול להיות גרוע יותר.

